

УДК 303.721: 658.155
© 2011

Тютюнник Ю.М., кандидат економічних наук
Полтавська державна аграрна академія

ФОРМУВАННЯ ТА ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Рецензент – кандидат економічних наук В.Д. Чумак

Розглянуто сутність фінансових результатів і рентабельності як критеріїв оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання. За зведеною статистичною інформацією по прибуткових і збиткових сільськогосподарських підприємствах Полтавської області проведено аналіз показників фінансових результатів і рентабельності в динаміці за період 2005-2009 років. Запропоновано систему відносних показників для дослідження структури прибутків. Із використанням детермінованих факторних моделей визначено вплив факторів на зміну прибутку від операційної діяльності, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування та чистого прибутку. Обґрунтовано критерії, що характеризують якість одержаного прибутку.

Ключові слова: фінансові результати, рентабельність, факторний аналіз, структура прибутку, прибуток від операційної діяльності, чистий прибуток.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств, незалежно від галузевої належності та форми власності, в умовах ринкової економіки визначається здатністю забезпечувати достатній рівень прибутковості діяльності, що характеризується системою абсолютних і відносних показників.

Прибуток – це абсолютний показник, що відображає позитивний фінансовий результат діяльності підприємства у вигляді перевищення суми доходів над сумою витрат, понесених для отримання цих доходів. Відносні критерії оцінювання ефективності – це показники рентабельності, що характеризують рівень прибутковості вкладеного капіталу в цілому та його видів, здійснених витрат або отриманого доходу.

У фінансовому аналізі використовуються різні показники прибутку, що оцінюються підприємством та іншими зацікавленими суб'єктами (кредиторами, інвесторами, державними контролюючими органами тощо), виходячи з їх інтересів. Управлінський персонал для аналізу діяльності підприємства та оцінювання ефективності прийнятих рішень використовує показники економі-

чного і маржинального прибутку, прибутку за видами діяльності та періодами дослідження, що дає змогу визначити найбільш раціональні напрями використання ресурсів. Зовнішні суб'єкти аналізу, наприклад, податкова служба, вивчають за даними фінансової та податкової звітності складові прибутку, що підлягає оподаткуванню, з метою перевірки правильності розрахунків і сплати податків.

Існують різні методичні підходи до побудови системи показників, що дають можливість досліджувати формування, динаміку та структуру фінансових результатів, а відтак існує потреба їх уточнення з урахуванням існуючого інформаційного забезпечення та можливостей проведення факторного аналізу.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні та прикладні аспекти аналізу фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання достатньо широко висвітлені в нормативних документах, а також науковій та навчально-методичній літературі. Узагальнення з даної проблематики засвідчило, що вагомий внесок у теорію та практику аналізу фінансових результатів і рентабельності зробили П.Ю. Буряк, Ф.Ф. Бутинець, Г.І. Кіндрацька, М.Я. Коробов, Л.А. Лахтіонова, О.В. Павловська, В.О. Подольська, П.Я. Попович, Г.В. Савицька, Ю.С. Цалко, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, Н.П. Шморгун та інші вчені-економісти. Водночас окремі аспекти побудови системи показників оцінювання фінансових результатів діяльності потребують подальших досліджень, зокрема щодо врахування галузевих особливостей і можливостей проведення комплексного факторного аналізу.

Мета і завдання досліджень. Мета дослідження – визначення повноти та якості формування фінансових результатів, встановлення спрямованості й рівня впливу окремих факторів на зміну показників прибутку в сільськогосподарських підприємствах Полтавщини. Основними завданнями дослідження є:

- загальне оцінювання формування та динамі-

ки фінансових результатів;

- обґрунтування показників структури та якості прибутку;

- вимірювання впливу факторів на динаміку фінансових результатів.

Матеріали і методи досліджень. Джерелами інформації для проведення аналізу фінансових результатів слугували зведені статистичні матеріали по сільськогосподарських підприємствах Полтавської області за період 2005-2009 років. Дослідження виконано з використанням таких економіко-статистичних методів, як монографічний, індексний, відносних величин, детермінованого факторного аналізу.

Результати досліджень. Значення аналізу фінансових результатів полягає в тому, що він є необхідною умовою ефективного управління доходами і витратами підприємств із метою збільшення прибутку та підвищення рентабельності. Основним інформаційним джерелом для аналізу формування, динаміки та структури показ-

ників фінансових результатів за видами діяльності (табл. 1) є форма №2 «Звіт про фінансові результати».

Отже, результати аналізу динаміки фінансових результатів і рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств Полтавської області засвідчили, що найбільш сприятливими за цими показниками були 2005, 2007 і 2009 роки; водночас у 2006 і 2008 роках спостерігалася негативна динаміка.

Так, у 2006 р., порівняно з 2005 р., фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився на 50,6%, а чистий прибуток – на 52,8%. По підприємствах, які одержали чистий прибуток, фінансовий результат зменшився на 12,9%, у той час як чистий збиток збиткових підприємств зріс на 80,7%. Підсумком такої динаміки стало зниження рівня рентабельності операційної діяльності з 13,2% у 2005 р. до 9,1% – у 2006 р., а всієї діяльності, відповідно, з 9,1 до 4,1%.

1. Динаміка фінансових результатів і рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств¹ Полтавської області за 2005-2009 рр.²

Показник	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Звичайна діяльність					
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	192,8	95,2	806,4	491,5	905,7
Прибуткові підприємства:					
% до загальної кількості одержано прибутку, млн. грн.	64,8	63,8	76,5	73,1	77,3
ланцюговий індекс	x	0,877	3,763	0,800	1,561
Збиткові підприємства:					
% до загальної кількості одержано збитку, млн. грн.	35,2	36,2	23,5	26,9	22,7
ланцюговий індекс	x	1,823	0,611	2,572	0,941
Уся діяльність					
Чистий прибуток, млн. грн.	187,9	88,7	797,3	502,2	893,9
Прибуткові підприємства:					
% до загальної кількості чистий прибуток, млн. грн.	64,0	63,4	76,2	72,6	77,1
ланцюговий індекс	x	0,871	3,792	0,821	1,522
Збиткові підприємства:					
% до загальної кількості чистий збиток, млн. грн.	36,0	36,6	23,8	27,4	22,9
ланцюговий індекс	x	1,807	0,610	2,548	0,949
Рівень рентабельності, %:					
операційна діяльність	13,2	9,1	31,7	19,3	20,8
уся діяльність	9,1	4,1	25,0	11,3	14,6

Примітка: 1. У цій і наступній таблицях – з урахуванням підприємств мисливства та лісового господарства.

2. Розраховано за даними: [1, с. 61, 74, 95, 103; 2, с. 61, 74, 95, 103].

У 2007 р. фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств області значно поліпшився. Зокрема, величина чистого прибутку порівняно з 2006 р. збільшилася в 9 разів, частка прибуткових підприємств підвищилася до 76,2%, а рівень рентабельності всієї діяльності зріс до 25,0% (найвищий рівень за 2005-2009 рр.). У 2008 р., порівняно з 2007 р., відбулися негативні зміни показників фінансових результатів. Наприклад, чистий прибуток підприємств, які працювали прибутково, зменшився на 17,9%, а чистий збиток збиткових підприємств зріс у 2,5 разу. Рівень рентабельності операційної та всієї діяльності низився, відповідно, до 19,3 і 11,3%.

Найбільш сприятливим за рівнем показників фінансових результатів для сільськогосподарських підприємств Полтавської області був 2009 р., коли прибуток від звичайної діяльності до оподаткування

становив 905,7 тис. грн., чистий прибуток – 893,9 тис. грн., що, відповідно, на 84,3 і 78,0% більше порівняно з 2008 роком. У 2009 р. найвищою була частка підприємств, що одержали чистий прибуток, – 77,1%. Разом із тим, динаміка витрат майже відповідала динаміці фінансових результатів, тому рівень рентабельності практично не змінився порівняно з 2008 р.: по операційній діяльності він зріс на 1,5 в.п. (до 20,8%), усій діяльності – на 3,3 в.п. (до 14,6%).

У сільськогосподарських підприємствах поглиблений аналіз складу, структури та динаміки доходів, виробничої й повної собівартості, прибутків (збитків) від реалізації окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг) та в галузях рослинництва і тваринництва проводиться з використанням інформації форми №50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

2. Факторний аналіз формування та структура фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств Полтавської області за 2007, 2009 рр.¹

Показник	2007 р.	2009 р.	Відхилення (+, -)	
			абсолютне	відносне, %
Доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн. грн.	3742,2	7399,6	+3657,4	+97,7
Непрямі податки та інші вирахування з доходу, млн. грн.	596,7	1313,3	+716,6	+120,1
Чистий доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн. грн.	3145,5	6086,3	+2940,8	+93,5
У % до доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	84,1	82,3	-1,8	x
Інші операційні доходи, млн. грн.	757,3	833,0	+75,7	+10,0
Операційні витрати, млн. грн.	2964,7	5732,2	+2767,5	+93,3
Прибуток від операційної діяльності, млн. грн.	938,1	1187,1	+249,0	+26,5
Доходи від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	92,0	152,2	+60,2	+65,4
Витрати від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	223,7	433,6	+209,9	+93,8
Збиток від фінансової та інвестиційної діяльності, млн. грн.	-131,7	-281,4	-149,7	+113,7
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	806,4	905,7	+99,3	+12,3
Прибуток від операційної діяльності у % до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування	116,3	131,1	+14,8	x
Доходи від надзвичайної діяльності, млн. грн.	0,4	0,6	+0,2	+50,0
Витрати від надзвичайної діяльності, млн. грн.	6,4	10,2	+3,8	+59,4
Збиток від надзвичайної діяльності, млн. грн.	-6,0	-9,6	-3,6	+60,0
Чистий прибуток, млн. грн.	797,3	893,9	+96,6	+12,1
У % до доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	21,3	12,1	-9,2	x
У % до прибутку від операційної діяльності	85,0	75,3	-9,7	x

Примітка: Розраховано за даними: [1, с. 86-87; 2, с. 86-87].

Такий аналіз дає можливість встановити галузі й види продукції, що найсуттєвіше впливають на формування фінансових результатів.

Оцінювання структури фінансових результатів пропонується здійснювати за показниками частки (у %):

- валового прибутку в: чистому доході від реалізації продукції, прибутку від операційної діяльності, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування;

- прибутку від звичайної діяльності в прибутку від звичайної діяльності до оподаткування;

- чистого прибутку в: доході від реалізації продукції, валовому прибутку тощо.

За інформацією табл. 2 розглянемо варіанти факторного аналізу показників фінансових результатів із використанням адитивних детермінованих моделей.

1. Модель факторного аналізу прибутку від операційної діяльності:

$$P_{Од} = Д - НП + ІОД - ОВ, \quad (1)$$

де: $P_{Од}$ – прибуток від операційної діяльності;

$Д$ – доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

$НП$ – непрямі податки та інші вирахування з доходу;

$ІОД$ – інші операційні доходи;

$ОВ$ – операційні витрати.

Абсолютна зміна факторних показників (табл. 2) водночас є результатом їх впливу на зміну результативного показника з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, зі збільшенням операційних витрат (у моделі (1) зі знаком «мінус») зменшується прибуток від операційної діяльності.

У сільськогосподарських підприємствах Полтавської області прибуток від операційної діяльності в 2009 р., порівняно з 2007 р., збільшився на 249,0 млн. грн., що становить 26,5% (для співставлення обрано найбільш сприятливі за фінансовими результатами роки). При цьому за рахунок збільшення доходу від реалізації продукції та інших операційних доходів прибуток від операційної діяльності зріс відповідно на 3657,4 і 75,7 млн. грн. Що стосується непрямих податків та операційних витрат, то їх збільшення зумовило відповідне зменшення прибутку від операційної діяльності (на 716,6 і 2767,5 млн. грн.).

Отже, факторами збільшення прибутку (для збиткових підприємств – зменшення збитку) від операційної діяльності є:

- зростання доходу від реалізації продукції та інших операційних доходів (прямий вплив);

- зменшення непрямих податків та операцій-

них витрат (зворотній вплив).

2. Модель факторного аналізу прибутку від звичайної діяльності до оподаткування:

$$P_{Зд} = P_{Од} + ДФІ - ВФІ, \quad (2)$$

де: $P_{Зд}$ – прибуток від звичайної діяльності до оподаткування;

$P_{Од}$ – прибуток від операційної діяльності;

$ДФІ$ – доходи від фінансової та інвестиційної діяльності;

$ВФІ$ – витрати від фінансової та інвестиційної діяльності.

У 2009 р., порівняно з 2007 р., прибуток від звичайної діяльності до оподаткування збільшився на 99,3 млн. грн., тобто 12,3%. Позитивно на це вплинули два фактори: зростання прибутку від операційної діяльності (на 249,0 млн. грн.) і доходів від фінансової та інвестиційної діяльності (на 60,2 млн. грн.). Водночас внаслідок збільшення витрат від фінансової та інвестиційної діяльності прибуток від звичайної діяльності до оподаткування зменшився на 209,9 млн. грн.

3. Модель факторного аналізу чистого прибутку:

$$ЧП = P_{Од} + P_{ФІД} + P_{НД}, \quad (3)$$

де: $ЧП$ – чистий прибуток;

$P_{Од}$ – прибуток (збиток) від операційної діяльності;

$P_{ФІД}$ – прибуток (збиток) від фінансової та інвестиційної діяльності;

$P_{НД}$ – прибуток (збиток) від надзвичайної діяльності.

У 2009 р., порівняно з 2007 р., чистий прибуток сільськогосподарських підприємств Полтавської області збільшився на 96,6 млн. грн. (12,1%) лише завдяки зростанню прибутку від операційної діяльності (на 249,0 млн. грн.). Від фінансової та інвестиційної діяльності, а також надзвичайних подій збиток становив 149,7 і 3,6 млн. грн. відповідно. Ці суми негативно вплинули на динаміку чистого прибутку.

Результати факторного аналізу фінансових результатів використовуються при розрахунку резервів зростання прибутку і підвищення рівня рентабельності.

Одним із напрямів аналізу фінансових результатів є оцінювання якості прибутку за такими критеріями, як достовірність звітності, частота зміни облікової політики та її вплив на формування фінансових результатів, стабільність основних складових прибутку, діловий імідж підприємства тощо.

Достовірність даних про фінансові результати – один з основних критеріїв високої якості прибутку. Якщо суб'єкт господарювання щорічно

змінює свою облікову політику, то це знижує якість показників прибутку. Для оцінювання якості прибутку використовуються також результати аналізу його динаміки та структури. Якщо протягом тривалого періоду спостерігаються стійкі темпи його зростання, а в складі прибутку від звичайної діяльності переважна частка належить результату основної діяльності (валовому прибутку), то якість прибутку вважається досить високою. Важливим критерієм якості прибутку є діловий імідж підприємства, що формується на підставі виконання взаємних зобов'язань, партнерських стосунків, особистих контактів, публікацій у пресі тощо.

Використання результатів оцінювання якості прибутку зовнішніми суб'єктами аналізу (банками, інвесторами, діловими партнерами) сприяє зниженню фінансового ризику, а також

об'єктивному прогнозуванню перспективної платоспроможності.

Висновки. В умовах ринкової економіки прибуток є найважливішим чинником стимулювання підприємницької діяльності, основним джерелом економічного та соціального розвитку підприємств і держави.

Узагальнюючи результати проведених досліджень, можна відзначити чітку циклічність у динаміці фінансових результатів діяльності і рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств Полтавської області впродовж останніх років, що пояснюється насамперед відповідними змінами обсягів виробництва валової продукції (і передусім продукції рослинництва) та пов'язаною з цим ринковою кон'юнктурою (пропозиція та ціни на продукцію).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Фінанси Полтавщини : [статистичний збірник] / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2008. – 118 с.

2. Фінанси Полтавщини у 2009 році: [статистичний збірник] / Головне управління статистики у Полтавській області. – Полтава, 2010. – 118 с.